

Mateja Ratej

Dušan Špindler – Kovač (1912–2003)

Učitelj in osrednji organizator mariborskega odporniškega gibanja

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, ZRC
SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, Novi trg 2,
SI-1000 Ljubljana, mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)"1939/1945":929Špindler D.
929Špindler D.

DUŠAN ŠPINDLER – KOVAČ (1912–2003)

*Učitelj in osrednji organizator mariborskega
odporniškega gibanja*

Avtorica skozi biografsko študijo o Dušanu Špindlerju (1912–2003) tematizira odporniško gibanje v Mariboru, katerega glavni organizator od jeseni 1943 do pomladi 1944 je bil učitelj. Komunistično usmerjeni Špindler je v tridesetih letih 20. stoletja učil na več ljudskih šolah, po nacistični okupaciji in vrnitvi iz taborišča Mauthausen pa je po nalogu centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije za severovzhodno Slovenijo ter s pomočjo stano-
vskih kolegov in kolegic zgradil hrbtenico mariborskega odpora. V informbirojevskem procesu v letih 1949–1950 je bil obsojen na dolgotrajno zaporno kazen s prisilnim delom zaradi sodelovanja z gestapom, a je njegova obsodba najtesneje zadevala tragično dogajanje na Pohorju januarja 1944, ko je bila v tamkajšnji partizanski enoti zaradi suma plavogardizma mučena in usmrčena skupina novincev s Slovenskih goric.

Ključne besede: Maribor, odporniško gibanje 1943–45, Dušan Špindler, Informbiro, pomor partizanskih novincev na Pohorju 1944

RATEJ Mateja, PhD, Research Associate, ZRC
SAZU, Institute of Cultural History, Novi trg 2,
SI-1000 Ljubljana, Slovenia, mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)"1939/1945":929Špindler D.
929Špindler D.

DUŠAN ŠPINDLER – KOVAČ (1912–2003)

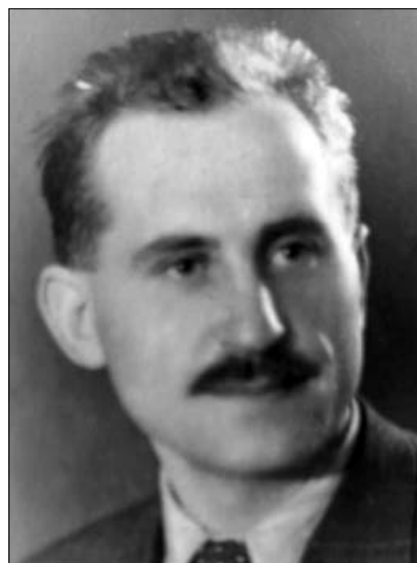
*Teacher and Central Organizer of the Resistance
Movement in Maribor*

Through a biographical study of Dušan Špindler (1912–2003), the author examines the resistance movement in Maribor, whose main organizer from autumn 1943 to spring 1944 was this schoolteacher. A committed communist, Špindler taught at several elementary schools during the 1930s. After the Nazi occupation and his return from the Mauthausen concentration camp, he was tasked by the Central Committee of the Communist Party of Slovenia for northeastern Slovenia with building the backbone of the Maribor resistance movement, with the assistance of fellow teachers. During the Informbiro trials of 1949–1950, he was sentenced to a long term of imprisonment with forced labour on charges of collaboration with the Gestapo. However, his conviction was most closely connected to the tragic events on Pohorje in January 1944, when a group of new recruits from the Slovenske Gorice region were tortured and executed within a partisan unit on suspicion of sympathizing with the Blue Guard movement.

Keywords: Maribor, resistance movement 1943–1945, Dušan Špindler, Informbiro, execution of partisan recruits on Pohorje in 1944.

Ko¹ je spomladi 1948 izbruhnil jugoslovanski spor z Informbirojem, ki je pod taktirko Komunistične partije Sovjetske zveze obtožil jugoslovansko partijo revizionizma in podrejanja zahodnemu imperizmu, se je začelo neusmiljeno preganjanje t. i. informbirojevcev, resničnih ali namišljenih pristašev Sovjetske zveze in nasprotnikov jugoslovanskega družbenega sistema.² Med njimi je bil Dušan Špindler, osrednji organizator odpora proti nacistični okupaciji v Mariboru v času njegovega viška od jeseni 1943 do pomladi 1944, ki ga je Uprava državne varnosti aretirala maja 1949 zaradi sodelovanja z gestapom. Julija 1950 je bil pred okrožnim sodiščem v Ljubljani obsojen na dvajsetletni odvzem prostosti s prisilnim delom ter zaplembo premoženja in petletno izgubo državljanskih pravic. Sredi septembra 1950 je sodbo potrdilo še Vrhovno sodišče.³

Obtožnica s srede junija 1950 je Špindlerja bremenila, da se je kot gestapovski agent »vrinil« na vodilno mesto v odporiškem gibanju na Štajerskem, s čimer je oviral njegov razvoj in povzročil hudo nezaupanje ter »težke posledice« za člane odpora. Pet let po koncu vojne je bil obtožen vojne zločina. Medtem ko je tožilec v nadaljevanju izpostavil, da se je obtoženi po objavi »zloglasne resolucije Informbiroja« družil z ljudmi, ki so odobraval dokumet, naperjen »proti naši socialistični domovini«,⁴ se je za enigmatično tožilčevo sintagmo »težke posledice« skrivalo tragično dogajanje na Pohorju januarja 1944, v katerem je pod streli partizanskih pušk padla skupina partizanskih novincev. Govora je bilo o osredni nevrvalgični točki odporiškega gibanja na Štajerskem ...

Dušan Špindler (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1589/IV, fond: CK ZKS, t. e. 3597, Anketni list – Špindler)

Leta 1912 v Celju rojeni Špindler je bil star le sedem let, ko je po oblikovanju Kraljevine SHS postal član telovadnega (jugoslovansko) nacionalno usmerjenega društva Sokol. Tedaj je začel obiskovati celjsko ljudsko šolo, ki jo je po preselitvi družine v Maribor tam zaključil leta 1924. Od leta 1926 je bil član skavtske organizacije, ki ga je močno oblikovala v socialnem, a tudi internacionalističnem duhu. Po končani gimnaziji, kjer se je začel zavedati prodora hitlerizma v mariborsko okolico, je v letih 1928–33 obiskoval mariborsko učiteljsko šolo, leto po diplomu pa je po šoli za rezervne častnike, kjer je v »bilečanski velesrbski kasarni« pridobil čin rezervnega intendantskega poročnika in »dojel pravo vsebino lažnivega jugoslovanstva«, nastopil službo učitelja v Gornjem Gradu. Tam je zgodovinsko čitanko za četrtošolce zamenjal s knjigo Edvarda Kardelja *Potovanje skozi čas* (1934), ki jo je kupil vsem učencem. Nič čudnega, da je bil kmalu premeščen v Mozirje, kjer je bil do leta 1937, nato pa v času najhujšega preganjanja komunistov s strani katoliškega političnega prvaka Antona Korošca za dve leti suspendiran.⁵

¹ Razprava je deloma rezultat uresničevanja raziskovalnega programa P6-0088(B), ki ga financira ARIS, in je del širše historično-antropološke študije, ki je izšla v znanstveni monografiji Foltreffer: *instinkt preživetja v Mariboru v štiridesetih letih 20. stoletja* (2025).

² Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije (Ljubljana: Mladinska knjiga; INZ, 2006), 932–933.

³ Zgodovinski arhiv Ljubljana (dalje ZAL), fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, Sodba v imenu ljudstva!, 18. 7. 1950 in 13. 9. 1950.

⁴ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, obtožnica, 19. 6. 1950.

⁵ Arhiv Republike Slovenije (dalje SI AS) 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Anketni list – Špindler, 15. 1. 1946; Milenko Strašek, »Mimo pasti in neštetihih grebenov: portret Dušana Špindlerja«, TV-15: naš tovariš, 18. 10. 1984, 8–9.

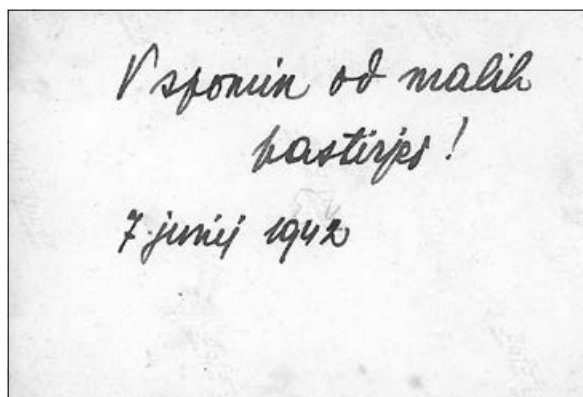
Prisilna brezposelnost, s katero je oblast skušala dušiti vztrajno zahtevo po političnih artikulacijah socialnega vprašanja med izobraženstvom, je le stopnjevala glasne zahteve po zmanjševanju neenakosti. Tudi Špindler se je v brezdelju posvečal tematizaciji socialnega vprašanja v okviru levo usmerjene publicistike, v letih 1938–39 je deloval v okviru Kmečko-delavskega gibanja odvetnika Vekoslava Kukovca, kjer je prišel v stik s Štefanom Kovačem in pravnikom Vitom Kraigherjem. Pisal je v *Edinost*, kjer sta se spoprijateljila z Jarom Dolarjem, Franu Žižku pa je v tistem času pomagal pri organizaciji neodvisnega gledališča; v družbi z Božom Podkrajškom so na Ptuju in mariborskih Studencih uprizorili igro *Breskov cvet* po starokitajski dramski pesnitvi s socialno tematiko. Objavljal je v okviru zadruga Pedagoški tisk.⁶

Po poroki z učiteljico in levičarsko aktivistko Gizelo Kosi (1913–1993) sta zakonca leta 1938 prvič postala starša, vendar materi in otroku ni bil namenjen skupni čas, saj je bila učiteljica zaradi političnega delovanja premeščena na Kočevsko. Dušan je z dojenčkom ostal pri starših v Mariboru, nato pa je osem mesečno dete nenadoma umrlo zaradi tuberkuloze. Od septembra 1939 je bil Dušan po dveletnem suspenzu končno spet učitelj, tokrat v Podgradu v Gorjancih. V slovensko kmečko zakoncu mu je sledila tudi žena. Učitelja sta se še naprej posvečala »drobnemu delu s preprostimi ljudmi«: spodbujala sta jih k preseganju tradicije, jim v duhu komunizma tolmačila nepravilnost prekarnega položaja bajtarjev, pomagala z izpolnjevanjem dokumentov, ročnimi deli, skrbi za otroke ipd. Skupaj z učiteljem Jožetom Jurančičem so zbirali podatke o socialni, zdravstveni sliki slovenskega kmečkega proletariata, s katerim so prihajali v stik komunistično usmerjeni in na podeželje nastavljeni učitelji. Špindler je bil leta 1940 še zadnjič premeščen, tokrat na Železno goro v Medžimurju, kjer je bil pouk v hrvaščini. Zakonca, ki sta bila ponovno starša dojenčice, sta tam dočakala vojno.⁷

Dušan je bil kot rezervni poročnik že konec marca mobiliziran v jugoslovansko vojsko, vendar orožja ni videl. V Zagrebu je aprila 1941 našel dva

Gizela Špindler z vaškimi otroki in s svojima malčkoma v Prlekiji leta 1942
(Osebna zbirka Herte Špindler)

od svojih bratov: Ciril je bil tam vojaški sodnik, konjeniški častnik jugoslovanske vojske Bogdan pa je prišel iz varaždinske kasarne, kjer si je po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije v obupu skušal vzeti življenje. V nekaj dneh sta Bogdan in Dušan, oborožena in oblečena v civilna oblačila na konjih odjahala v Slovenijo. Ko sta sredi aprila prispela v Maribor, sta brata sklenila, da ne bosta zapustila Štajerske, temveč se bosta aktivno borila proti okupaciji.⁸

V odločitvi jima je kmalu sledil brat Metod, ki je bil do začetka vojne zdravnik v Juršincih v Slovenskih goricah. Vsi trije so lahko opazovali obisk Hitlerja v Mariboru konec aprila 1941 in otrplost prebivalstva, ki ga je povzročil dolgo pričakovani

⁶ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

dogodek. Dušan je dobro poznal hitlerizem, ki je zajel mariborsko prebivalstvo že v tridesetih letih 20. stoletja,⁹ vseeno je bil osupel nad prizorom: »Takrat sem v odprtem avtomobilu videl Hitlerja, valujočo, hrupno navdušeno množico, slišal 'hajlanje' in strmel v dvignjene roke v pozdrav firerju.«¹⁰ Medtem ko so v tistih vročičnih dneh nekateri Mariborčani novorojence obtežili z dvojimi imeni po nacističnih funkcionarjih kot Adolfe (Hitler) Hermane (Göring),¹¹ so bratje Špindler dokončno sklenili: »Nikamor ne gremo. Odpor.«¹²

A šele v začetku junija, ko je Malo Nedeljo, kjer so imeli Špindlerji sorodnike, obiskal celjski zobar Slavko Šlander, ki je zbiral v rastoči šopek nevredne niti pred vojno stkanih aktivističnih zvez, se je lahko začelo zares. Špindler je v Medžimurje, kjer je družino po nacistični zasedbi šole preselil v opuščeno viničarijo, dobil sporočilo o mariborski javki – to je bilo stanovanje učiteljice, mezzosopranistke, komunistke in matere samohranilke treh sinov Mare Čepič, sestre mariborskih komunistov Anteja in Leona Novaka, tik ob železniškem kolodvoru.¹³ A po aretaciji Marinega najstarejšega sina Maksa, ki je poleti 1941 s somišljeniki trosil po ulicah mesta letake z odporiški gesli, je bilo stanovanje pod nadzoroma gestapa. Že avgusta 1941 je bila v njem aretirana skupina aktivistov, med njimi Slava Klavora in Slavko Šlander, ki sta bila ustreljena, medtem ko je bila Mara Čepič poslana v koncentracijsko taborišče Ravensbrück.¹⁴

V tistem času je postala centralna točka delovanja Dušana in Bogdana Špindlerja Mala Nedelja, kjer so domovali sorodniki in kamor sta brata tedaj preselila tudi družini. Ko je Bogdan v začetku avgusta 1941 potoval v Maribor na srečanje s Slav-

kom Šlandrom, ni vedel, da je ta že zaprt, javka pri Mari Čepič pa odkrita in opazovana od gestapa. V nastavljeno zanko se je ujel tudi sam. Nekaj dni kasneje, ko se Bogdan ni vrnil iz Maribora, mu je sledil še Dušan. Čakal je na tedanjem Zrinjskega trgu (danes trg Borisa Kidriča), na robu katerega je bilo tako Marino stanovanje, kamor je s pismom poslal učitelja in vrstnika Draga Zorka, kot uradi gestapa, kamor so Zorka odpeljali, potem ko so ga ujeli v Marinem stanovanju. Dušan Špindler je oprezal za njim ob vežnih vratih nacistične tajne policije. Zorko je skozi okno videl, da mu Kovač signalizira molk, vendar je ujeti zinil, da pred stavbo stoji Špindler. Takoj nato ga je zagrabila roka Seppa Strohmeierja, šefa referata IV 1 a mariborskega gestapa za pregon odporiškega gibanja in zlasti OF: »Ste vi Špindler?«¹⁵

Bluthund, kakor so gestapovca zaradi krutosti poimenovali Mariborčani, ga je porinil po stopnicah v sobo, kjer se je pričelo mučno čakanje, vendar se je uspel kratko pogovoriti z bratom. Potem se nista videla nikoli več. Dušan je avgusta 1941 v skupini rudarjev iz Hrastnika potoval v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je po predaji iz rok gestapa v nadzor pripadnikov SS prvič doživel podivjano patologijo okupatorja.¹⁶ Ne glede na to je odločni in agilni učitelj med taboriščniki kmalu postal žarišče varljive stabilnosti, saj med sotrpini ni dopuščal malodušja in zapiranja vaze.¹⁷

Ko se je v začetku marca 1942 v skupini deportiranih vrnil iz taborišča, kjer je srečal tudi ptujskega pisatelja Ivana Potrča, se je za njim začela vleči dolga zavesa stigme: je bil Dušan Špindler izpuščen, ker je postal gestapovski agent? Množični izpust si je tako razlagal tudi sam, čeprav ga je desetletja kasneje intimno doživljal kot ponovno rojstvo: delati bomo morali za Gestapo! Težke sume je še podžigalo dejstvo, da se je moral po vrnitvi v Maribor enako kot več kot sto tedaj izpuščenih s

⁹ Več o tem: M. Ratej, *Svastika na pokopališkem zidu: poročilo o hitlerizmu v širši mariborski okolici v tridesetih letih 20. stoletja* (Ljubljana: Beletrina, 2021).

¹⁰ Milenko Strašek, »Mimo pasti in nešteti grebenov: portret Dušana Špindlerja«, 2. del, TV-15: naš tovariš, 25. 10. 1984, 8–9.

¹¹ Osebni arhiv avtorice, osmrtnica iz časnika *Večer*, december 2023.

¹² PAM, fond: Maks Gašparič, *Spomini Dušana Špindlerja*.

¹³ Prav tam; ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano.

¹⁴ Več o tem: Zdenko Čepič, »Mara Čepič«, v: *Mariborske osebnosti*, ur. Mateja Ratej (Ljubljana: Založba ZRC, 2018).

¹⁵ PAM, fond: Maks Gašparič, *Spomini Dušana Špindlerja*; ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Draga Zorka, nedatirano; zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano.

¹⁶ PAM, fond: Maks Gašparič, *Spomini Dušana Špindlerja*.

¹⁷ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Jožeta Polajnka, 12. 10. 1949.

stalnim bivališčem na Štajerskem javiti na gestapu, kjer je prevzel odpustnico, s katero se je lahko prijavil oblastem v Mali Nedelji.¹⁸

Šele po vrnitvi iz taborišča je Dušan Špindler izvedel, da sta bila brata Bogdan in Metod konec oktobra 1941 v Mariboru ustreljena kot talca. Tudi sam je bil v Mali Nedelji stalno pod nadzorom oblasti. Več kot enkrat je slišal, da bo izseljen zaradi prevratniškega vpliva na domačine. Pri tem je lahko ponovno preizkusil veljavnost vojne enačbe o dobrih Slovencih in slabih Nemcih na Štajerskem, saj mu je z izselitvijo v okviru okupacijske oblasti grozil Slovenec, rešil pred njo pa ga je socialistično in antifašistično usmerjeni Avstrijec. Slej ko prej je resnično nadaljeval z odporniškimi delovanjem na ljutomerskem območju, čeprav ni imel stika z odporniško organizacijo, ki je tam tedaj ni bilo. Ob družini je ostajal z argumentom, da išče službo v Gradcu, kjer je prek Ivana Potrča in mariborskega učitelja Ivana Vomerja ponovno prišel v stik z odporniško organizacijo.¹⁹

V začetku avgusta 1942 pa je pred hišo v Kuršincih, kjer so bivali Špindlerji, prihrumel kamion. Družina z majhnima otrokoma in dojenčkom je bila prepeljana v Maribor in nato v šolsko telovadnico v Celju, kjer je bilo zbirno taborišče. Ko se je Špindler izkazal z odpustnico iz Mauthausna, ga je tolmač napotil v konferenčno sobo, kjer je sedela komisija mariborskega gestapa. Špindler je v gneči zagledal osebo, ki jo je takoj prepoznal – Sepp Strohmeier. K rdečelasemu Bavarcu je pristopil podoficir s Špindlerjevimi dokumenti, na katere je Strohmeier bežno vrigel pogled in nato učitelja ošvrknil ter ostro odrezal: »Entlassen.«²⁰ Družina se je ponoči vrnila v Malo Nedeljo. Previdno se je razlil nov madež na Špindlerjevi stigmi.

Kljub temu je bil spomladi 1943 že vidna figura v dobavni mreži čevljev, obleke in sanitetnega materiala za partizane na Pohorju. Končno se je maja 1943

pri njem oglasil funkcionar Ivan Nemec – Vojko. Prinesel je poverilnico Izvršnega odbora Osvobodilne fronte (OF) za Slovenijo, podpisano od Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Z njo je Špindler postal sekretar rajonskega odbora OF Mala Nedelja. Za lažje premikanje po širšem območju se je zaposlil pri lokalnem stavbnemu mojstru, že konec junija pa je ob koruznem polju v Bolehnečicah postal član okrajnega odbora OF za Ljutomer. Med naloge novega odbora je sodilo snovanje rajonskih celic, organizacija tehnike za razpečevanje propagandnega materiala in pridobivanje informacij za pohorske partizane.²¹

Julija 1943 je bila v gozdu nad Godemarcih pri Mali Nedelji osnovana še zbiralna baza za partizanske novice na ljutomerskem območju. Na Pohorje sta odšli skupini okrog petnajstih novincev. Špindler je poskrbel, da so dobili obleko, ne pa tudi orožja. V tistem času je partizanska enota na Pohorju štela okrog 180 ljudi in je imel velike težave s preskrbo ter pomanjkanjem orožja. Špindler je vedel za navodilo, naj zato prihajajo novinci iz Slovenskih goric le v zelo omejenem številu, posebno še, ker sta prvi dve skupini že v nekaj mesecih skoraj v celoti dezertirali, mnogi med njimi pa so postali t. i. skrivači, ki so »partizanili« na lastno pest.²²

Kljub temu je odporniška mreža Slovenskih goric postajala vse živahnejša, konec avgusta 1943 pa je bil stik s partizanskim štabom na Pohorju prekinjen. Obenem se je ponovno začel stiskati obroč okrog družine Špindler. Ker Dušana ni bilo doma, je ptujski gestapo sredi septembra 1943 aretiral Gizelo z otroki, vendar se je že naslednji dan vrnila. Namestnik šefa ptujskega gestapa Josef Kouba ji ni verjel, ko je trdila, da ne ve, kje je mož in ali dela za partizane: »Če govorite resnico, naj pride vaš mož do mene, da mu postavim glavo na pravo mesto. Če ne pride, odgovarjate vi z deco.«²³

Odloči se sam, je rekla močna Gizela svojemu možu. In je šel na Ptuj h Koubi. Še prej je poslal v izvidnico svakinjo Pepco. Vdova zdravnika Metoda Špindlerja je po srečanju s Koubo dobila vtis, da ptujski Gestapo ne razpolaga s podatki o svako-

¹⁸ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano; Dušan Špindler, *Drugi rojstni dan*, Večer, 24. 8. 1981, 6.

¹⁹ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja; SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, *Avtobiografija: Špindler Dušan – Kovač, Na terenu*, 15. 6. 1944.

²⁰ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

²¹ Prav tam.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

vem odporniškem delovanju, zato sta se skupno odpravila na Ptuj. Bil je 19. september 1943. Štiri dni kasneje je poverjenik Centralnega komiteja KPS za severovzhodno Slovenijo Ivan Nemec – Vojko sprejel Špindlerja v komunistično partijo in ga kot domačina poslal na ilegalno delo v Maribor. Seveda se je Špindlerjevo telo skrčilo, v celicah in tkivih pomišljalo in mrzlično tehtalo, saj je Maribor doživljal kot »gnezdo gestapa«, v katerem so bile celice OF že vse leto 1942 uničene in negibne,²⁴ a se je obenem zavedal, da mora na kraj zločina, kjer so vladali ljudje, ki so demolirali njegovo družino in skupnost: »Odločil sem se, da grem.«²⁵

Dušan Špindler je v začetku oktobra 1943 postal osrednje ime mariborskega odpora. Od Ivana Nemca – Vojka je dobil nalogi organiziranja razbite mreže OF v mestu in okolici ter osnovanja okrožnega odbora. Postojanki ob dravskem mostu pri učiteljici Jadvigi Golež in Zinki Vajngerl na Pobrežju sta bili med prvimi od okrog dvajsetih, ki jih je Špindler takoj osnoval v mestu. Večino sodelavcev je poznal še iz časa pred vojno. Za ustreljenima predhodnikoma na čelu mariborskega odpora Slavkom Šlandrom in Leonom Novakom ter po obeh ustreljenih bratih je Špindlerju ostala le bojna pesem, ki ni puščala prostora za umik. V zaporu jo je napisal Bogdan Špindler, ki mu je bilo pred smrtjo žal samo to, da odhaja, »ko ni še nič storil za osvoboditev«.

Vzdigni slovensko se ljudstvo
za sveti boj, boj za svobodo!
Orožje čistite, bombe pripravljajte, sovragu smrt,
a nam svobodo!
Pravico vsem, je naše geslo,
razbite strnimo zdaj vrste,
pohitimo v zadnji boj.²⁶

Špindler je lahko sredi oktobra 1943 že osnoval iniciativni odbor OF, a je bil še naprej brez povezave s Pohorjem. Konec oktobra je Vojku v Mali Nedelji

poročal o opravljenem delu in se vračal v Maribor z novo nalogo: osnovanje okrožnega odbora KPS. A preden je uspel Špindler dobro vdihniti, je dobil sporočilo, da ga v Kamnico pri Mariboru kliče na sestanek predvojni komunist Maks Gašparič. Na bajtarski domačiji sta si prihodnja tesna sodelavca prvič segla v roko. Z Gašparičem je bil še en vidni akter mariborskega odpora naslednjega obdobja – to je bil Ivan Zagernik – Joco, zaročenec Jadvice Golež. Gašparič in Zagernik sta bila poslana v Maribor za osnovanje partijske organizacije, vendar sta se zaradi nevarnosti aretacije umaknila. S Špindlerjem so se dogovorili, da bodo skupno nadaljevali z organizacijo odpora v mestu. Kmalu so osnovali okrožni odbor OF, katerega sekretar je postal Špindler, člani pa Gašparič, Zagernik, Jadviga Golež in Ivan Kokol.²⁷

Kljub rivalstvu in nesoglasji med ključnima moškima mariborskega odpora, o katerem so večkrat poročali sopotniki, Špindler v neobjavljenih spominih ni okolišil s priznanjem Gašpariču, ki ga je doživljal kot partijskega mentorja. Mnogo bolj kritičen do Gašparičevega načina dela, ko je zbiral nove aktiviste v velikem številu in po medsebojnem poznanstvu, kar je v primeru aretacije pokopalo celotno skupino, je bil Špindler med kazenskim procesom konec štiridesetih let 20. stoletja.²⁸ Nedsledno upoštevanje in prehajanje med funkcijama v mariborskem odporu, na katere sta bila imenovana, ter zadržan odnos med učiteljem in delavcem, pripadnikoma različnih stanov in socialnega kroga (socialna distanca!), je dajal slutiti tudi Gašparičev povojni komentar: »Špindler je dobival direktive. Prihajali smo skupaj samo na sestanke, drugače pa smo delali bolj vsak zase.«²⁹

Temni oblaki nad komaj obujeno odporniško organizacijo v Mariboru so se začeli zbirati že konec novembra 1943, ko je Maksimilijan Majhen Špindlerja seznanil s komunistično usmerjenim študijskim kolegom s praške univerze – inženirjem Dragom Kladnikom – Urošem in njegovo ženo Deso. Konec aprila 1944 je bil Kladnik na

²⁴ Darko Šterbenk, »Nismo klonili: pogovor z Dušanom Špindlerjem«, Delo, 19. 9. 1972, 8; glej tudi: Marjan Žnidarič, Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945 (Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997).

²⁵ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

²⁶ Prav tam.

²⁷ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

²⁸ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano.

²⁹ AMNOM, 58/I, osebna mapa Maksa Gašpariča, Pripovedovanje tov. M. Gašpariča iz Ruš.

predlog Gašpariča sprejet v ožje vodstvo mariborskega odpora. Špindler je Kladnikov prispevek videl predvsem v delu za tehniko (nabava pisarniškega materiala, oskrba z legitimacijami ipd.), medtem ko se mu je zdel neprimeren za politično delo, zato je temu nasprotoval, a je bil Gašparič vztrajen. Navezal ga je na številne postojanke in posameznike. Zakonca sta v prvi polovici naslednjega leta po aretaciji postala zaupnika gestapa, česar odporniška mreža dolgo ni vedela.³⁰ V več kot desetdnevem zasliševanju na gestapu je Kladnik predložil ilegalna imena okrog sto sodelavcev odpora.³¹ V začetku avgusta 1944 je zaradi njega padla tudi Jadviga Golež.

Osrednja Špindlerjeva kurirska zveza s Slovenskimi goricami ob koncu leta 1943 je bila Zinka Vajngerl, medtem ko sta kurirsko službo v Mariboru večinoma opravljali učiteljici Ema Grbec in Jadviga Golež. Z naraščanjem odporniškega potenciala v mestu je akterjem vse bolj manjkala zveza s Pohorjem, saj je bilo kompromitirane člane odpora nujno umikati v ilegalo oz. partizane. V tistem času je gestapo med partizane na Pohorju vrnil več svojih agentov, zaradi česar je tam vladala eksplozivna stopnja nezaupanja in sum o okuženosti mariborskih sodelavcev odpora. V začetku decembra 1943 se je zato Špindler – Kovač odločil, da se odpravi na Pohorje. Pred odhodom je zavil k fotografu in sodelavcu odpora Mirku Japlu na mariborsko Gosposko ulico, kjer je nastala nova fotografija z očali za ilegalno legitimacijo. Bila je le ena od mnogih, ki jih je fotograf izdeloval za sodelavce odpora po Špindlerjevem nalogu,³² vendar je imela ta prvovrstno vrednost.

Kajti referat IV 1 a mariborskega gestapa za pregon odporniškega gibanja je bil po zaslugi tolmača Hansa Gerniaka od jeseni 1943 zasut s fotografiji-

jami učitelja, za katerim je bila razpisana tiralica in nagrada. Vsi uradniki referata so imeli nalogo poizvedovati za osrednjo osebo mariborskega odpora in o njej poizvedovati pri slehernem priporniku. Vedeli so, da je Špindlerjevo gravitacijsko polje Mala Nedelja, kar naprej so mu prihajali na sled, a je bil vselej korak pred njimi. Osebi z renomejem prvovrstnih trofej, »velika funkcionarja« Špindler in Gašparič kajpak nista mogla in nista delala za gestapo kot zaupnika, kakor jima je očitalo sodišče leta 1950, gestapovcu Wiegeleju se je to na sojenju leta 1947 zdelo smešno. Vendar je tisto, kar se je jugoslovanski tajni policiji konec štiridesetih let 20. stoletja zdelo bistveno, prihranil za konec zaslišanja: »Če je bila s strani urada Kds (varnostne službe in varnostne policije za Spodnjo Štajersko, op. p.) igrana s Špindlerjem kaka drugačna igra, je to vedel samo Strohmeier in njegov najožji sodelavec Gerniak ter vsakokratni Kds (komandant, op. p.)«³³

Strohmeierjev urad je vodil posebno evidenco »ugotovljenih časov pojavljanja Špindlerja v Mariboru in drugih krajih«, vsak aretirani pa je dobil niz vprašanj o njem: kakšni lasje, brada, obrit ali neobrit, očala, način hoje, obleka ali plašč, kratki ali dolgi koraki ipd. Gestapo je poznal Špindlerjevo taktiko hitrega menjavanja stanovanj, ko se je zadrževal v Mariboru in tudi, da včasih sestankuje kar na ulici sredi belega dne. Zato je Strohmeier opazovanje posameznih odsekov ulic, kar je kriminalističnega asistenta Josefa Zangla navdajalo z mislijo o pretiranem, domala obsedenem posvečanju eni sami osebi: »Skoraj vedno je bil s kolesom, na katerem je visela aktovka in je v njej imel dve pištoli. /.../ Vsa zasledovanja in izsledovanja so bila negativna, deloma radi obremenitve z drugimi akti, deloma radi pomanjkanja delovnih moči.«³⁴

Špindler je sredi decembra 1943 v Mariboru sedel na vlak in se odpeljal do postaje Ribnica na Pohorju. Pešačil je do dogovorjene javke na pohorski kmetiji, kjer je prenočil, naslednje dopoldne pa

³⁰ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano; PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

³¹ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, t. e. 539, dosje Franza Wiegeleja, izjava Wiegeleja, 2. 4. 1947 itd.

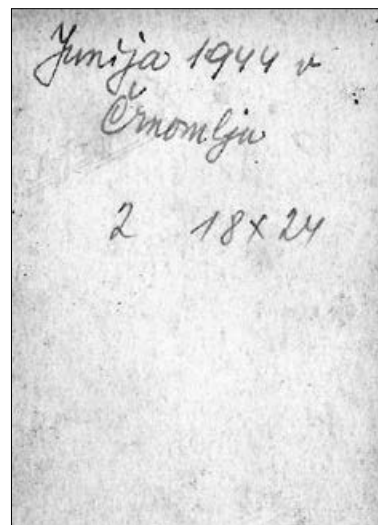
³² PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja; Milica Ostrovska, Kljub vsemu odpor, 2. knjiga (Maribor: Založba Obzorja, 1968), 125.

³³ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, t. e. 539, dosje Franza Wiegeleja, izjave/zaslišanja F. Wiegeleja, 2. 4. 1947 itd.

³⁴ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, t. e. 537–539, dosje Josefa Zangla, izjava o Dušanu Špindlerju.

ga je poiskal kurir. Odpeljal ga je v štab partizanske vojske, kjer je Mariborčana pričakal poveljnik Aleksandar Vojinović – Vojin in drugi. Špindlerju se je zdelo, da je po prvotni zadržanosti uspel vzpostaviti tovariško vzdušje. Občutku v prid je govoril sporazum, da bodo Mariborčani ponovno pošiljali novice na Pohorje preko javke v Skomarju, medtem ko bodo na javko pri kmečki domačiji nad Ribnico, kjer bo vzpostavljena stalna zveza, sodelavci terenske organizacije dostavljali sanitetni material, literaturo, oblačila in živež. Po vrnitvi v Maribor in posvetu v okrožnem odboru OF je kurirka Zinka Vajngerl – Tetka v Slovenske gorice odnesla pismo s spodbudnimi novicami. Namenjeno je bilo Ivanu Nemcu – Vojku. Vendar je korespondenca govorila tudi o likvidaciji sodelavca odpora, učitelja Ivana Žoharja.³⁵ To je bil kavelj v Špindlerjevem telesu, ki ga je konec štiridesetih let 20. stoletja venomer pulil, majal in osveževal zasliševalec Uprave državne varnosti, ko ni njegovemu imenu nikoli pozabil dodati pridevnika »gestapovski«.³⁶

V kako neznosen položaj je spravljalo ljudi sodelovanje z OF, če so bili aretirani, mnogo pove nasvet učitelja Aleksandra Pirherja stanovskemu kolegu in sodelavcu v odporu Žoharju, ko mu je ta zaupal, da je po aretaciji na gestapu obljubil izdajanje članov odpora: »Ali greš takoj v ilegalo ali pa se vrzi z dupleškega mostu v Dravo.« Zaradi razkritja pisma, ki ga je Špindler decembra 1943 po Žoharju poslal ženi v Malo Nedeljo, se je zavrtel klobčič nesrečnih dogodkov, ki so močno bremenili Špindlerja v povojnem sodnem procesu. Tedaj je svoje pismo tudi sam ocenil kot nepremišljeno, vendar je še naprej vztrajal, da je bila za Žoharjevo aretacijo kriva njegova neprisebnost in dejstvo, da ni skril pisma v nogavico, kakor mu je naročil, temveč ga je nosil v listnici: »Popolnoma točno je vedel, da

Hipnotičen pogled Dušana Špindlerja v Črnolju leta 1944
(Osebna zbirka Herte Špindler)

ne nosi pisma ljubavnega, ampak organizacijskega značaja.«³⁷

Ker se je »neodločna kultura« Žohar po aretaciji vedel kot brez uma in ni upošteval večkratnih pozivov k umiku v ilegalo, sta Špindler in Gašparič po posvetu z mariborskim komitejem KPS zanj odredila likvidacijo. V gestapovca preoblečena partizanska strelca – eden od njiju je bil Špelin zaročenec Joco – sta ga odvedla pod Meljski hrib, kjer ju je prosil, da mu prestrelita pljuča za odhod v bolnišnico, nato pa jima je sodelavec ptujskega gestapa, kjer so ga poznali pod vzdevkom »Kamerad Hansi«, zastavil neumrljivo vprašanje: »Tovariši, zakaj me streljate, saj nisem ničesar izdal?« Njegovo truplo je dva meseca za tem na Dravskem polju naplavila reka.³⁸

Kovač je nemudoma ostro zahteval odhod v partizane tudi od prijatelja Maksimilijana Majhna, ki je bil v pismu kompromitiran. Ta ga je ubogal in bil nato v začetku leta 1944 v skupini okrog desetih

³⁵ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

³⁶ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, pismo Vekoslava Špindlerja Josipu Brozu, 6. 6. 1953; pismo Vekoslava Špindlerja Moši Pijade, 25. 7. 1953.

³⁷ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Pavle Delak, 10. 11. 1949; zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano; SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindler, Obtožnica proti Ivanu Žoharju, Na terenu, 15. 6. 1944.

³⁸ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano; SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindler, Obtožnica proti Ivanu Žoharju, Na terenu, 15. 6. 1944.

partizanskih novincev, ki so bili pri kmetu Urbanu na ribniškem Pohorju pod vodstvom partizanskega poveljnika Aleksandra Vojinovića »zverinsko mučeni, do smrti pobiti, nato pa zažgani«. Kajti še pred koncem leta 1943 je partizanska enota na Pohorju ponovno prekinila stik z mariborsko odporiško organizacijo. Špindler je odlašal z ureditvijo odnosov, nato je zavrelo. Na Pohorju se je v stanju psihoze nenehnega pregona kuhalo vnetljivo stanje, v katerem je januarja 1944 skoraj natanko leto dni po epskem padcu Pohorskega bataljona umrla skupina fantov s področja Slovenskih goric zaradi suma tam razširjenega plavogardizma.

Kovač je od zaprepadenega mariborskega sodelavca, krojača Štuheca, ki je v poboju izgubil brata Martina – Prleka, že 12. januarja 1944 izvedel, nekaj mesecev kasneje pa tudi obširno zapisal, da je bil najbolj krvoločni mučitelj novincev tisti partizanski poveljnik, ki so ga srbski podporniki monarhije (plavogardisti) najbolj motili – Srb Vojinović. Nesrečnemu bratu mariborskega krojača je Vojin zaradi svetinje na verižici, ki mu jo je podarilo dekle, pred milostnim strelom zabrusil: »Na, tu imaš svojega Peterčka«, tj. jugoslovanskega kralja. Ukazal je pobjo vseh prišlekov s področja Prlekije in vseh, ki so prihajali med pohorske partizane prek Špindlerja. Na teren je bila poslana likvidacijska trojka z nalogo, da usmrti Špindlerja in Ivana Nemca, ki se je pod težo novice mlo razjokal. Odtlej je Špiro, kakor so Špindlerja klicali prvi sodelavci odpora, pred katerimi niti v tako kočljivi situaciji ni kazal omahovanja ali strahu, v Mariboru deloval z zavedanjem, da nad njim visi partizanska smrtna obsodba.³⁹

Centrifuga žalosti v odporniškem gibanju širšega mariborskega prostora se je zavrtela v blaznih obratih. Kajti zaradi pisma, zaseženega učitelju Žoharju, je bila aretirana tudi noseča Gizela Špindler. Njene tri malčke je prevzela svakinja Pepca. Dušan Špindler je mrzlično načrtoval ženino rešitev.⁴⁰ Pre-

šel je v striktno ilegalno, čeprav je Eli, kakor jo je klical, »popolnoma zaupak«. Marca 1944 je bila noseča ženska zaradi popustljivosti namestnika šefa ptujskega gestapa Koube, ki ga je svakinja Pepca preko tamkajšnje organizacija OF zalagala s paketi hrane za družino na Dunaju, izpuščena iz zapora ptujskega gestapa. K Pepci in otrokom jo je s svojim avtomobilom odpeljal Kouba osebno.⁴¹

Morda sta politično aktivna in agilna zakonca računala, da bo kopica majhnih otrok obvarovala družino pred preganjanjem, vendar ni bilo tako. Junija 1944 je Gizela Špindler rodila zdravega otroka, a je pri porodu skoraj izkrmavela. V ormoški bolnišnici je ležala skoraj mesec dni, nato je bila ponovno aretirana in septembra 1944 z otroki prepeljana v Maribor. Pred odhodom v avstrijsko nacistično taborišče je Strohmeier kričal nanjo, da je njen mož bandit. Ko je to plaho zanikala, je vrgel na mizo zajeten dosje, na katerem je bil Dušan naslovljen v latinščini kot redka vrsta metulja – Spiridion Spindler. Strohmeier je nekoliko pomolčal in nato zalajal: »Evo, tu imamo vašega Kovača!«⁴²

V prvem avstrijskem taborišču je Gizeli umrla nekajmesečna hči. Zakonca sta bila prepričana, da zaradi medicinskih poskusov, ki so jih nacistični oblastniki opravljali na njenem telescu, saj so hkrati umrli trije dojenčki, odvzeti materam.⁴³ Gizela se je s preostalimi otroki, med katerimi je bilo najstarejšemu komaj štiri leta, še večkrat selila ter nazadnje pristala v okolici Nürnberga, od koder se konec julija 1945 vrnila v Maribor bolna in izčrpana. Septembra je bila sprejeta v komunistično partijo, ponovno se je zaposlila kot učiteljica, a njen mir ni trajal dolgo. Februarja 1950 je morala Gizela Špindler zasliševalcu Uprave državne varnosti zmeraj znova in zelo podrobno razlagati dogajanje medvojnih dni.⁴⁴

³⁹ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Avtobiografija: Špindler Dušan – Kovač, Na terezu, 15. 6. 1944; Franc Zalaznik – Leon, Dolga in težka pot 1941–1945 (Maribor: Založba Obzorja, 1963), 232.

⁴⁰ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 550, spis K 312/50, II. del, zaslišanje Milena Bokša, 28. 4. 1953.

⁴¹ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja; ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano; zaslišanje Tilke Kaspar, nedatirano.

⁴² PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja; Ostrovska, Kljub vsemu odpor, 3. knjiga, 67.

⁴³ Milenko Strašek, »Mimo pasti in neštetih grebenov: portret Dušana Špindlerja«, 2. del, TV-15: naš tovariš, 25. 10. 1984, 8–9; Ostrovska, Kljub vsemu odpor, 3. knjiga, 67.

⁴⁴ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Gizele Špindler, 6. 2. 1950.

Špindler ni po vojni nikoli drezal v soprogo v zvezi z njeno zaporno izkušnjo v prepričanju, da je v vsakem prekleto težkem trenutku ravnala po svojih najboljših močeh.⁴⁵ Gizela je trdila podobno: zakonca po koncu vojne nista nikoli podrobneje govorila o mučnih niansah tistega časa.⁴⁶ Ko je bila nezamisljiva morija enkrat končana, je instinkt preživetja v posameznikih terjal amnezijo na leta grozote, preživeli pa so kot utopljeni sunkovito stegovali roke k novemu življenju, popolnoma drugačnem od tistega, v katerega so bili brutalno pahnjeni z nastopom vojne. Sredi julija 1950 je bila Gizela pred okrožnim sodiščem v Ljubljani skupaj s soprogom obsojena na dveletno zaporno kazen zaradi predajanja informacij o odporniškem gibanju Josefu Koubi, kar je »imelo za posledico teroristične ukrepe okupatorja«. ⁴⁷ Za tri otroke sta med materinim in očetovim prestajanjem kazni skrbela ded Vekoslav in babica Matilda Špindler.⁴⁸

Špindler je imel v času »razrvanih, abnormalnih in nejasnih razmer«, kakor je dogajanje v mariborskem odporu v začetku leta 1944 že nekaj mesecev kasneje opisal centralnemu vodstvu odpora, več kot dovolj dela v mestu, saj je imela organizacija OF v Mariboru in okolici vse gosteje posejane postojanke. Tako v Mariboru kot Mali Nedelji so sodelavci OF tiskali izvode *Slovenskega poročevalca za Štajersko in Prekmurje*. Med drugim so bili v tiskovini objavljeni ostri članki proti četništvu oziroma plavogardizmu v Slovenskih goricah pod vodstvom Jožeta Melaherja – Zmagoslava. Že tedaj je Špindler sklepal, da je deloval sporazumno z okupatorjem, saj je prebivalcem Slovenskih gor in Dravskega polja po pošti pošiljal listič *Kri in zemlja* pod geslom: »Z vero v boga, za kralja in domovino!«⁴⁹ V zaslišanjih na Upravi državne varnosti konec štiri-desetih let 20. stoletja pa je ocenjeval, da je nemška okupacijska oblast Melaherju dovolila organizacijo

četništva v Slovenskih goricah kot pomoč nemškim zasedbenim enotam decembra 1944 s sestankom Franza Steindla, vodje Štajerske domovinske zveze, in Melaherja na gradu Vurberk. To je potrdil tudi obveščevalec OZNE za Ljutomer in Slovenske gorice Marko Selin (pravo ime Karel Forte).⁵⁰

V tistem času je Špindlerju – Kovaču informacije z mariborskega gestapa prek tolmača Gerniaka in z zaslišanjem zapornikov prek paznika Ferda Žnidariča redno dostavljala Zinka Vajngerl – Tetka, verjetno pa še kdo, saj se je moral že poleti 1944 zagovarjati o svojih povezavah z mariborskim gestapom pred Centralnim komitejem KPS.⁵¹ Ob polagoma rastoči mreži mariborskega odpora si je vseskozi želel več napotkov s strani izkušenejših, zlasti centralnega in pokrajinskega vodstva odporniškega gibanja, za delo na terenu in organizacijo obveščevalne službe ter za boljše propagandno delo: »Te pomoči pa od nikoder ni bilo in smo nasprotno doživeli udarec v hrbet.« Kajti ukaz o usmrnitvi »plavogardista« Špindlerja – Kovača in Nemca – Vojka ter informacija o njuni »kapitulaciji« niso izhajali s Pohorja, temveč jo je decembra 1943 razširilo pokrajinsko vodstvo odpora za Štajersko v brošuri *Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo*.⁵²

V tistem času je v uradih mariborskega in ptujskega gestapa učinkovalo kot »senzacija«, da grozi Špindlerju po vseh mogočih preganjanjih še partizanska likvidacija. »Smejali so se radi kritičnega položaja, v katerem se nahaja tako dolgo iskani Dušan Špindler,« je konec novembra 1957 v pismu Vekoslavu Špindlerju pojasnjeval nekdanji vodja ptujskega gestapa Josef Kouba.⁵³ Kdo ve, ali ni Špindler tedaj ponovno iskal moči za nadaljevanje dela v osmislitvi smrti svojih dveh bratov: »Tako se kljub temu, da sem bil med dvema ognjema, nisem dal

⁴⁵ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano.

⁴⁶ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Gizele Špindler, 6. 2. 1950.

⁴⁷ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, Sodba v imenu ljudstva!, 18. 7. 1950 in 13. 9. 1950.

⁴⁸ PAM, Okrajno sodišče Maribor, zaplembni spis I 489/1950, Dušan in Gizela Špindler.

⁴⁹ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

⁵⁰ Marko Selin, *Nič več strogo zaupno: nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas*, 2. knjiga (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978), 563.

⁵¹ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Obtožnica proti Ivanu Žoharju; Izjava Špindler Dušana o njegovih zvezah z gestapom, Na terenu, 15. 6. 1944.

⁵² PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja; ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, brošura *Razkrinkajmo in uničimo plavo gardo*, prepis prispevka Sergeja Kraigherja.

⁵³ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, izjava Josefa Koube, Dunaj, 25. 11. 1957.

omajati in sem bil trden v zavesti, da mora partijec vztrajati tudi v najtežjih prilikah.«⁵⁴

Do pomladi 1944 pa je partizanska smrtna nevarnost za Špindlerja počasi prešla. K temu je bistveno pripomogel članek Borisa Kidriča v *Ljudski pravici* sredi aprila. Kljub umanjkanju stvarnih podatkov je v njem polno odsevala širina, globina in teža dogajanja med pohorskimi partizani in mariborskim odporom v začetku leta 1944: »Zadnji čas so se na Štajerskem dogodile zelo težke stvari. Po krivdi dosedanjega pokrajinskega vodstva Partije, ki ga je Centralni komite zaradi tega odstavil, so bili osumničeni plavogardizma, belogardizma in gestapovstva posamezni ugledni aktivisti v osvobodilnem gibanju. Energični poseg Centralnega komiteja je sicer še pravočasno zaustavil posledice, toda na terenu se je začelo medsebojno sumničenje in dejanski gestapovski agenti so si lahko meli roke, kajti tak položaj jim je pač nudil najboljšo možnost za ribarjenje v kalnem.«⁵⁵

A bistvo je Kidrič zajel v nadaljevanju, ko je štajerskemu pokrajinskemu vodstvu očital slepo branje partijskih direktiv namesto, da bi jih smiselno umestilo v konkretni družbeni kontekst. Morebiti je zvenelo v neskladju z doktrino, a je bilo v popolnem soglasju z okoliščinami pokončnega preživetja odporiškega gibanja v štajerskem nacističnem žrelu, ko je Kidrič grmel, da je treba partijske direktive brati ter prenašati v prakso »ustvarjalno« in ne »grobo mehanično«. V primeru mariborskega odpora je ustvarjalno branje partijskih direktiv pomenilo, da je treba pri motrenju njegovega delovanja upoštevati posebno dimenzijo sobivanja nemštva in slovenstva v mestu ter od tu izhajajočo močno stanovsko, socialno in lokalno mestno pripadnost njegovih prebivalcev, ki je znosno sobivanje svetov na njihovi meji sploh omogočila.

Čeprav ni mariborski gestapo nikoli zaznal, da bi vodilna moška tamkajšnjega odpora delovala proti odporiškega gibanju, je šef referata IV 1 a Sepp Strohmeier kmalu dobil na mizo analize ge-

stapa, po katerih se delavski aktivist Gašparič ni najbolje razumel s Špindlerjem, ker je slednjega oblikovalo meščansko-izobražensko okolje.⁵⁶ Presenetljivo, a ne za novopečenega partijca, da je svoje družinsko poreklo tedaj kot pravcato coklo čutil tudi sam Špindler, saj je poleti 1944 zapisal, da mu je privzgojilo šibek značaj »neodločnega bitja brez samostojne volje«. ⁵⁷ Zdi se torej ne le, da je reden obojestranski pretok informacij med mariborskim odporom in gestapom obstajal, temveč da je morilskemu nizu kratkih stikov med pohorskimi partizani in mariborsko terensko organizacijo v začetku leta 1944 botroval ravno z naslova teh ne docela pojasnenih stikov izhajajoč odklonilen in nezaupljiv odnos centralnega vodstva slovenskega odporiškega gibanja do mesta Maribor in njegove ambivalentne drže do okupatorja.

Distanciran in ne dovolj sodelovalen odnos med Mariborčanoma različnih socialne in stanovske pripadnosti – Špindlerjem in Gašparičem – v dogajanju na Pohorju ni mogel odigrati večje vloge, čeprav je pisatelj Ivan Potrč za Upravo državne varnosti septembra 1949 trdil ravno to. Pri obeh mariborskih protagonistih je občudoval organizacijski čut – pri Špindlerju še zlasti neusahljivo energijo in odsotnost malodušja celo v Mauthausenu, ko je prenašal udarce »s potrpežljivostjo bivola« –, vendar je že tedaj slutil, da bosta v načrtovani novi družbeni ureditvi prej ali slej usodno trčila s sistemom: »Oba imata skupno potezo, katera me je, kar se njunega značaja tiče, vedno motila in ta je – v kolikor sem imel vpogled v njuno delo, se nisem mogel znebiti občutka, da storita vse to, kar storita, zaradi nekih svojih, lahko bi rekli tudi, osebnih načrtov, kakor so: dokopati se do položaja oz. oblasti. Danes bi si upal trditi, da je prav tu jedro njunega spora v Mariboru koncem leta 1943.«⁵⁸

⁵⁴ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Avtobiografija: Špindler Dušan – Kovač, Na terenu, 15. 6. 1944.

⁵⁵ Boris Kidrič, »Za ustvarjalno delo naših aktivistov in organizacij!«, *Ljudska pravica*, 10. 4. 1944.

⁵⁶ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, dosje Franza Wiegeleja, izjave/zaslišanja, 2. 4. 1947 itd.

⁵⁷ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Avtobiografija: Špindler Dušan – Kovač, Na terenu, 15. 6. 1944.

⁵⁸ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, izjava Ivana Potrča, 13. 9. 1949; SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindlerja, izjava Ivana Potrča, 24. 3. 1947.

Koliko ideološkega nesoglasja, a pristne mariborske zgodovine je bilo v podrobnosti, da je prekinjeno zvezo med pohorskimi partizani in mariborsko terensko organizacijo v prvih mesecih leta 1944 nevede vzpostavil kar tolmač mariborskega gestapa, Gradčan Avgust Posavec, ki je prikrito sodeloval z OF. Kot kurir gestapa je večkrat potoval v Ljubljano, med enim od potovanj pa je z mariborskega kolodvora do ljubljanske slaščičarne prenesel tudi Špindlerjevo pismo ljubljanski centrali odpora. Zveza med gozdom in mestom je ponovno zaživela. Tako tvegan način prenosa pomembnih organizacijskih podatkov je Špindler uporabil vsaj dvakrat, o čemer je leta 1947 zasliševalcem pripovedoval celo gestapovec Wiegele.⁵⁹

To dodatno odslikava nenavadno kohabitacijo odpora z nacističnim strojem v Mariboru v letih okupacije, ki je ni mogoče zvesti zgolj na delovanje posameznikov v formalni mreži gestapovskih zaupnikov, pač pa je treba odgovore za funkcionalno sobivanje obeh družbenih pojavov – okupacijske oblasti in odpora – iskati v specifični in produktivni zgodovini sobivanja med nemštvom in slovenstvom v mariborskem prostoru. Mestni imaginarij je ob včasih bolj in drugič manj izraziti in osvetljeni politični polarizaciji na nacionalni podlagi pač vseskozi in neodvisno od tega generiral tudi bolj ali manj pristne, v vsakem primeru pa nujne medčloveške odnose. Po nastopu vojne in z njo skrajne eksistencialne grožnje pa je bila zmožnost funkcionalnega socialnega stika odločilnega pomena.

Kazalo je, da so odnosi med akterji odpora v širšem mariborskem prostoru za silo zakrpani, ko sta bila spomladi 1944 Špindler in Gašparič pri štabu XIV. divizije na Pohorju razrešena s funkcij. Gašparič je bil po nalogu Centralnega komiteja KPS poslan na območje Dravograda, Špindler pa na Kozjansko, kjer je bil od septembra 1944 sekretar okrožnega komiteja. Na Pohorje se je vr-

⁵⁹ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, dosje Franza Wiegeleja, izjave/zaslišanja, 2. 4. 1947 itd.; ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Pavle Delak, 10. 11. 1949; zaslišanje Dušana Špindlerja, nedatirano.

nil šele tik pred koncem vojne, ko ga je sekretar Pokrajinskega odbora OF in Oblastnega komiteja KPS za Štajersko Sergej Kraigher poklical v štab nad Oplotnico. V dneh pred nemško kapitulacijo je Špindler sodeloval pri vzpostavljanju oblasti kot partijski in upravno-politični inštruktor okrožnih in okrajnih komitejev na Štajerskem, nato pa ga je pričakalo navodilo Centralnega komiteja KPS, da v Mariboru prevzame najvišjo vodstveno funkcijo, mesto sekretarja mestnega komiteja KPS in odbora OF. V mladih majskih dneh se je z motorjem odpeljal v Maribor, kjer je imel v hotelu Orel – pod okupacijo Adler – še zadnji sestanek s Kraigherjem pred prevzemom funkcije in predstavitev članom mestnega komiteja.⁶⁰

Serija političnih napadov, ki se je nato v letih 1945–50 bliskovito zvrstila na Špindlerja, je bolj kot karkoli drugega pomenila odstranitev nevarnosti, da bi Kovačev odporniški lik, ki je kar naprej dokazoval slabo partijsko uigranost, zrasel v (pre) močno politično figuro v nacionalno in socialno problematičnem Mariboru. Kajti že dva meseca po prevzemu funkcije sekretarja mestnega komiteja se je v začetku julija 1945 znašel v sedemtedenskem preiskovalnem zaporu. Ivan Potrč se je septembra 1949 še zmeraj ogorčeno čudil tedanji Špindlerjevi vehemenci, ki ga je v tako kratkem času pripeljala s trona na rob: »Gotovo so bile težke stvari, ki so se takrat dogajale v Mariboru, ali borec-partizan ne bo nikoli storil, kar je on storil. Verjetno se v tej njegovi potezi kaže vpliv očeta, ki je bil, ako se ne motim, nekoč poslanec.«⁶¹

Kaj je storil Dušan Špindler v Mariboru v zgodnjem poletju zmagovitega leta 1945, ko še zmeraj ni imel novic od soproge in otrok, njegovih prsi in vitrin pa ni krasilo niti eno odlikovanje, spominski znak, pohvala ali nagrada za prispevek v odpor-niškem gibanju? Za tistim, kar je v življenjepisu samokritično označil kot »nepartijski nastop proti vojaškim edinicam«, je stala Špindlerjeva mariborska *forma mentis*, žareča iz direktive, ki jo je sprejel konec junija 1945 po prihodu 17. partizanske divizije v mesto; po številnih pritožbah Mariborčanov s kronično motnjo zaznavanja in enoznačnega razlo-

⁶⁰ PAM, fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

⁶¹ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, izjava Ivana Potrča, 13. 9. 1949.

Izjava
 Špindler Dušana – „Spiro“ „Korač“ – o njegovih zvezah
 z gestapom.
 Osebnih zvez z gestapom, razen kar sem bil zasb-
 ševan, nisem imel. V okolišjih organizacije so bile
 navezani ohrani preko naših zaupnikov, obveščevalcev,
 ki so poznali na gestapu neke nevarne, ali so so
 sami pristi. Bili priložnostno s tem ali onim gestapovcem
 osebni kontakti (morda v kakšni gostilni, pri znani
 famuliji, v vlaklu itd.).
 Vendar nisem nikomur dejal, da naj se skrije
 pod posteljo, če hoče slišati moj razgovor z gestapom.
 Kar sem že prej poročal, nisem namreč imel z
 gestapom nobenih neposrednih stikov.
 Smrt fašizmu – svoboda narodu!
 Na terenu, 15. 6. 1944
 Špindler Dušan – Korač

Izjava Dušana Špindlerja o zvezah z gestapom, junij 1944
 (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1589/IV, fond: CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS)

čevanja okupatorja in osvoboditelja je Špindler odredil zavarovanje lastnine občanov. To je bila v nebo vpijoča žalitev za partizane, ki so krilatice o tem, da niso uradna, častna in izgrajena vojska, temveč navadna banda, sodrga in svojat, zadnja štiri leta poslušali iz nacističnih propagandnih sporočil.⁶²

Čeprav tisto, kar je sledilo, še zdaleč ni bila zadnja huda preizkušnja borbenega Špindlerja, ga je v zmagovitem delčku časa obenem z odsotnostjo novic o soprogi in otrocih povsem dotolkla. V zaporu je imel dovolj časa, da je v obsežnem pismu Ivanu Mačku – Matiji na čelu varnostno-obveščevalne službe OZNA (od leta 1946 Uprava državne varnosti) na papir izlil prizadeta čustva: »Razumel sem obdolžitve v zimi 1943, češ da sem plavogardist. Bile so pač težke ilegalne razmere. Verjel sem, da mora resnica zmagati. Toda, da moram biti danes, ko je tu svoboda, ožigosan za izdajalca in vržen med belogardistično svojat, to, tovariši, prizadeja

tolikšno bolečino, da jo zdrav razum le z vsem naporom obvlada. /.../ Tovariši, prosim za hitro, pa četudi ostro sodbo. Želim delati, delati!«⁶³

Vendarle je Špindler po izpustitvi iz zapora utekel partijski kazni, od jeseni 1945 je bil zaposlen na ministrstvu za prosveto kot referent za gospodarstvo ljudskih šol, kar mu je zelo ugajalo, kritičnega pogleda na družbo pa ni opustil. V tistem času ga je v ljubljanski kavarni Evropa večkrat srečal Potrč. Potrč ga je pogled na nekoč agilnega in vitalnega sodelavca, ki je že ob dopoldnevih popival in zbiral okrog sebe »užaljene Štajerce« in z njimi družno udrihal po novem sistemu. Ptujčan je bil v izjavi za Upravo državne varnosti septembra 1949 zelo kritičen tako do Špindlerja kot Gašpariča, njegove besede pa so leto kasneje najverjetneje pomembno pripomogle z zadnji piki odmevne obsodbe: »Oba sta danes zame primera negativnih tipov, maloburžoaznih primerov, o katerih bo treba pisati v širših

⁶² SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Anketni list – Špindler, 15. 1. 1946.

⁶³ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindlerja, pismo Ivanu Mačku – Matiji, 9. 7. 1945.

tekstih iz NOB, na kar češče in češče mislim. Prej dvigniti se za vsako ceno, se pravi, priti na oblast, sedaj pa užaljenost in neprestana borba proti nekim nepravilnosti, mogoče tudi iz osebnih interesov.«⁶⁴

V začetku junija 1947 je tako v Špindlerjevi biografiji odjeknil novi pok – izključitev iz komunistične partije. Očitane so mu bile številne nepravilnosti na delovnem mestu, od preplačanih računov za gradnje osnovnih šol in drugih objektov v njegovi pristojnosti do drugih »izrazitih primerov malomarnega dela brez vestnega odnosa do ljudske imovine«, kar je politični forum privedlo do draističnega ukrepa: »Tovariš Špindler ne spada v KP.«⁶⁵ Sledila je razrešitev z delovnega mesta, Špindler pa je postal šolski ravnatelj v Jaršah in kmalu za tem na srednji kovinarski šoli na mariborskem Teznem, ki je štela kar 1200 dijakov. Tam je spoznal, kaj so leta vojnega nasilja povzročila generacijam mladih fantov, ki so bili vzgojno popolnoma neukrotljivi.⁶⁶

Medtem ko nacistični tajni policiji v letih okupacije ni uspelo aretirati organizatorja mariborskega odpora Kovača, je tik pred četrtem praznovanjem dneva zmage nad nacifašizmom to zlahka uspelo mariborski Upravi državne varnosti. Špindlerju je bila 7. maja 1949 ob 14. uri odvzeta prostost zaradi suma sodelovanja z gestapom.⁶⁷ Z zaslišanjem prič se je izkristaliziralo, kar je bilo akterjem mariborskega odpora jasno že od začetka: za organizacijo odpora proti totalnemu in skrajno nasilnemu nadzoru, ki ga je v Mariboru po okupaciji vzpostavila nacistična država, in v okoliščinah visoke stopnje privrženosti ali vsaj lojalnosti lokalnega prebivalstva okupacijskim oblastem je bilo nujno vzpostavljati, vzdrževati in obnavljati stike ne le z domačini, ki jih je okupacijska civilna uprava zaposlila v svojih pisarnah, ter jih privabiti ali prisiliti k

sodelovanju z OF, pač pa je bilo potrebno in zaželeno prodreti tudi v epicenter nadzora – gestapo.⁶⁸

O Špindlerjevi naravi je Uprava državne varnosti iz ust stanovskega kolega in sodelavca v odporu Ivana Vomerja izvedela, da je bil »znani borec za napredne in socialistične ideje« zelo predrzen in se ni ničesar bal. Stanovanji Vomerja in njegove hčere Anke ter zeta Mavricija Zgonika⁶⁹ sta bili stalno Špindlerjevo zatočišče, v katerem se je najpogosteje sestajal z Jadvigo Golež – Špelo.⁷⁰ Okrog osebno-stno dominantnega učitelja je po okupaciji mrgolelo njegovih stanovskih kolegov in kolegic, iz katerih je od jeseni 1943 do pomladi 1944 zgradil hrbtnico mariborskega odpora v ključnem obdobju pozitivnega preobrata po padcu Pohorskega bataljona in v najaktivnejšem obdobju strukturiranega odpora v Mariboru. »Najbolj aktivne so bile žene«, je Špindler priznaval že leta 1944. Do njih je bil zaščitniški, a tudi zahteven in ukazovalen, terjal je enak odnos do dela v odporu, kakršnega je imel sam: popolno žrtvovanje osebnih interesov v korist skupnosti.⁷¹

Močno stanovsko pripadnost in občutek, da mora javno braniti učiteljstvo, je imel že kot moziški učitelj, ko je leta 1937 zato pristal pred sodiščem.⁷² Stanovski pogled, lasten predvojnemu katoliškemu konceptu družbe, ki je tudi ostale medvojne celice OF formiral po poklicih (pekovska, šoferska, natakarska, železničarska ipd.), pa je obenem pomenil, da je imel Špindler pri sodelavcih širšega kroga odpora, ki niso pripadali učiteljstvu, večje težave s povezovanjem in ohranjanjem vezi ter jih je prej žrtvoval za integriteto svojega ožjega kroga.⁷³ Primera tragičnega samomora učiteljice Špele

⁶⁴ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, izjava Ivana Potrča, 13. 9. 1949.

⁶⁵ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindlerja, kadrovska karakteristika; dopis Komiteja KPS vladnih ustanov Mestnemu komiteju KPS Ljubljana, 16. 6. 1947.

⁶⁶ Milenko Strašek, »Mimo pasti in nešetih grebenov: portret Dušana Špindlerja«, 2. del, TV-15: naš tovariš, 25. 10. 1984, 8–9.

⁶⁷ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, osebni popis za Dušana in Gizelo Špindler.

⁶⁸ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Matka Vogrinca, 12. 10. 1949; Jožeta Primožiča in Zore Golec, 11. 10. 1949 ipd.

⁶⁹ Več o tem: Jure Maček, »Mavricij Zgonik«, v: Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja, ur. Mateja Ratej (Ljubljana: Založba ZRC, 2024).

⁷⁰ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Ivana Vomerja, 12. 10. 1949.

⁷¹ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Avtobiografija: Špindler Dušan – Kovač, Na terenu, 15. 6. 1944.

⁷² »Zadoščanje za gre žalitve učiteljstva. Mozirski učitelj Špindler oproščen krivde«, Jutro, 6. 2. 1937, 3.

⁷³ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, zaslišanje Štefke Kosi, 21. 4. 1950; Tilke Kaspar, nedatirano; Aleksandra Pirherja, 1. 11. 1949.

in likvidacija učitelja Žoharja sta bila kardinalni izjemi njegovega domišljenega sistema delovanja.

Ni torej nenavadno, da si je Špindler na vodilnem mestu v mariborskem odporu pridelal nasprotnike in maščevalce.⁷⁴ Negativna čustva so lahko izživel ob nastopu Informbiroja, medtem ko je bil Špindler takoj po koncu vojne kot član novih vodstvenih struktur dovolj vpliven, da tovrstni obračun ni prišel v poštev. S kazenskim procesom konec štiridesetih let 20. stoletja je Špindler obenem posrkal malodane ves negativni sentiment, ki ga je v preživelih puščala stigma o kapitulaciji mariborskega odpora od jeseni 1943 do pomladi 1944. Potem ko je bil sredi julija 1950 pred ljubljanskim okrožnim sodiščem spoznan za krivega, da je po prihodu iz taborišča Mauthausen spomladi 1942 postal »funkcionar sovražnikovega terorističnega aparata« in se je z namenom razbitja odporniškega gibanja »vrnil« v njegovo vodstvo,⁷⁵ mu je decembra 1951 Prezidij Ljudske skupščine FLRJ kazni dvajsetletnega prisilnega dela – »brez da bi kdorkoli za to prosil« – znižal na deset let strogega zaporja, Zvezni izvršni svet pa konec novembra 1953 še na osem let. Petega decembra 1953 je bil pogojno izpuščen iz zaporja.⁷⁶

Špindlerjev oče Vekoslav si je v letih po sinovi obsodbi intenzivno prizadeval za obnovo kazenskega postopka, pisal je mnogim vplivnim posameznikom druge Jugoslavije, vključno z maršalom Josipom Brozom in podpredsednikom zveznega izvršnega sveta Mošo Pijade. Zlasti v pismu Titu je podrobno razgalil anomalije kazenskega procesa in ob ostalem zapisal, da je bil Dušan med preiskavo zasliševan v nočnih urah, ko je moral neprekinjeno stati pred zasliševalcem Uprave državne varnosti tudi po štiri ure in zdržema odgovarjati na ponavljajoča se vprašanja. Ničkolikokrat je bil okrcan za gestapovskega agenta, medtem ko je bila vanj uperjena močna moč. Od junija 1949 do februarja 1950 je bil zaprt v vlažnih in mračnih kletnih prostorih samice, ki je imela okence v velikosti 20 x 40 cm

in jo je lahko zapustil le dva- do trikrat mesečno za desetminutni sprehod.⁷⁷

Mariborski literat, politik in časnikar liberalne usmeritve Vekoslav Spindler (1881–1966) je z ženo Matildo nacistično okupacijo preživel v srbskem Valjevem, kamor sta bila izseljena. Vse od zgodnjih otroških let je na Dušana vplival očetov izoblikovan politični in intelektualni habitus, ki je pred in med prvo svetovno vojno vidno soustvarjal javno podobo celjskega, med svetovnjima vojnama pa mariborskega prostora. Potem ko je tesno sodeloval pri oblikovanju in razvoju liberalne stranke na Štajerskem v prvih desetletjih 20. stoletja, je bil Vekoslav Spindler v času pred drugo vojno novinar in urednik mariborske izpostave osrednjega liberalnega dnevnika *Jutro* ter organizator in promotor slovenske kulture.⁷⁸ Čeprav Dušanu ni bilo všeč, da je prvotno tako načelni in socialdemokratsko usmerjeni oče, ki je bil zaradi ostrega peresa že kot dijak izključen z mariborske klasične gimnazije, po prvi svetovni vojni v skrbi za veliko družino in s težavami v duševnem zdravju zašel »v krog malomeščanskih kruhoborcev«, se je dobro zavedal njegovega močnega zgleda.⁷⁹

Užaloščeni oče je v letu od potrditve sodbe na Vrhovnem sodišču zbral okrog 150 izjav akterjev medvojne dogajanja v Mariboru, ki so izpodbijale osrednjo obtožbo o sodelovanju njegovega sina z gestapom. V pismu visokemu uradniku je med drugim obnovil zaključne besede Dušana Špindlerja pred izrekom sodbe maja 1950: »Če mi morete verjeti, da je to, kar sem povedal, resnica, me morate oprostiti strašne obtožbe izdajstva svoje domovine; ako pa ne morem biti deležen Vašega zaupanja, potem prosim za smrtno obsodbo, ker mi je s sramotnim žigom izdajalca živeti nemogoče.«⁸⁰ Dušan je od očeta podedoval politični talent in ni bil človek mediokritet – po načelu »vse ali nič« je

⁷⁴ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 550, spis K 312/50, II. del, zaslišanje Štefke Kosi, 21. 4. 1950.

⁷⁵ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549, spis K 312/50, I. del, Sodba v imenu ljudstva!, 18. 7. 1950 in 13. 9. 1950.

⁷⁶ SI AS 1237, Vrhovno sodišče RS, Ktr 746/77 – obnove, sklep Vrhovnega sodišča SRS o obnovi postopka, 28. 12. 1977.

⁷⁷ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, pismo Vekoslava Špindlerja Josipu Brozu, 6. 6. 1953; pismo Vekoslava Špindlerja Moši Pijade, 25. 7. 1953.

⁷⁸ »Vekoslav S/Špindler«. Mariborski biografski leksikon: Univerzitetna knjižnica Maribor. (spletni vir)

⁷⁹ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, Anketni list – Špindler, 15. 1. 1946.

⁸⁰ ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, pismo Vekoslava Špindlerja Francu Kosu, 12. 11. 1951.

deloval tudi kot organizator mariborskega odpora. Neizpodbitno je, da je Mariborčan v okupiranem domačem mestu po zaslugi na vse strani razporedene socialne mreže plaval precej bolje kot v odnosu do partizanov, ki so na Pohorje prihajali iz različnih delov Slovenije in v primeru Aleksandra Vojinovića tudi iz Srbije. Predpostavko, da je smrt grozila v vsakem trenutku in to z vseh strani, pa je učitelj prebavil obenem z odločitvijo o uporu.

Sredi leta 1977 je javni tožilec Bojan Škrk na Vrhovno sodišče SRS poslal dokument na 76 straneh. V njem je na podlagi zgodovinske literature ponovno razgrnil medvojno delovanje Dušana Špindlerja, v njem pa ni bilo mogoče odkriti neposredno škodljivih posledic njihovih stikov s posamezniki z nacistične tajne policije, kaj šele vojnih zločinov. To je bil predlog za obnovo kazenskega postopka, ki ga je Vrhovno sodišče pred koncem leta dovolilo in poslalo v novo obravnavo ljubljanskemu okrožnemu sodišču. Nato se je vse odvijalo bliskovito hitro: ko je februarja 1978 javni tožilec umaknil obtožnico, je predsednica senata ljubljanskega sodišča Francka Strmole – Hlastec še pred začetkom ponovnega sojenja ustavila kazenski postopek in razveljavila sodbi iz leta 1950.⁸¹

Če je k obsodbi Špindlerja leta 1950 pomembno pripomogla skrajno obremenjujoča izjava nekdanjega sadističnega uslužbenca ljutomerskega gestapa, po vojni v avstrijskemu Murecku/Cmureku tik ob jugoslovanski meji živečega Ernsta Likavca (Likawetz), je skoraj tri desetletja kasneje še enkrat več svoje delo opravila neprekinjena medčloveška dimenzija nemško-slovenskega sobivanja v širšem mariborskem prostoru. Kajti leta 1978 je k razveljavitvi sodbe v primeru Špindlerja odločilno pripomogla izjava nekdanjega šefa ptujskega gestapa Josefa Koube, ki je po vojni živel na Dunaju. V sodno overjenem dokumentu je Kouba označil Likawtza za pohlepneža in »notoričnega lažnivca s fantastičnimi in psihopatskimi zmožnostmi« ter

⁸¹ SI AS 1237, Vrhovno sodišče RS, Ktr 746/77 – obnove, sklep Vrhovnega sodišča v Ljubljani o obnovi kazenskega postopka, 28. 12. 1977; sklep okrožnega sodišča v Ljubljani o ustavitvi postopka in razveljavitvi sodbe okrožnega in Vrhovnega sodišča iz leta 1950, 13. 2. 1978.

kot človeka »neizmerne pretrpavanja«, ki je »banalne dogodke tendenčno napihnil«. Špindler ni bil gestapovski agent, je slednjič umirjeno zaključil nekdanji šef ptujskega gestapa, pač pa je bilo v »največjem državnem in policijskem interesu, da ubežnega in pri partizanih se nahajajočega slovenskega učitelja izsledijo in zapro«. ⁸²

Ko je Dušan Špindler sredi marca 1953 zaprosil za ponovni vstop v stranko komunistov, je bila prošnja zato, ker je še zmeraj ždel v zaporu, vehementno odbita: »Ne more priti v pošte«. ⁸³ Po prihodu na prostost ob koncu leta se je zaposlil kot tajnik mariborske Študijske knjižnice, današnje Univerzitetne knjižnice Maribor, kjer je ostal do upokojitve leta 1980. Zaradi osebne kalvarije v rojevanju nove dobe, v katero je tudi sam neomajno verjel, ni bil zagrenjen, do poznih let pa so ga preganjale mauthausenske slike pošastnega ravnanja ljudi z ljudmi. Vse do smrti leta 2003 je vneto zbiral, selekcioniral in urejal raznovrstno arhivsko gradivo iz časa odporniškega gibanja in se ob odhodu iz knjižnice trdno oprijel poslovnih besed ravnatelja Bruna Hartmana: »To človeka osveži, postavi na noge, prepriča, da je še veliko dobrih ljudi, vera v človeka se znova okrepi ...« ⁸⁴

⁸² ZAL, fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 551, spis K 312/50, III. del, izjava Josefa Koube, Dunaj, 25. 11. 1957; SI AS 1237 Vrhovno sodišče RS, Ktr 746/77 – obnove, predlog javnega tožilstva SRS za obnovo kazenskega postopka, 3. 6. 1977; prejet 27. 7. 1977.

⁸³ SI AS 1589/IV, CK ZKS, t. e. 3597, izključeni člani KPS/ZKS, mapa D. Špindlerja, dopis Centralnega komiteja ZKS – Kontrolna komisija Mestnemu komiteju KPS Ljubljana, 18. 3. 1953.

⁸⁴ Milenko Strašek, »Mimo pasti in nešteti grebenov: portret Dušana Špindlerja«, 2. del, TV-15: naš tovariš, 25. 10. 1984, 8–9.

Viri in literatura**Arhivski viri**

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (AMNOM)

58/I, osebna mapa Maksa Gašpariča.

Arhiv Republike Slovenije (SI AS)

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 537–539, proces proti Kurtu Stageju in ostalim.

SI AS 1237, Vrhovno sodišče SRS, Ktr 746/77 – obnove, D. Špindler in ostali.

SI AS 1589/IV, CK ZKS, izključeni/črtani člani KPS/ZKS, t. e. 3597, mapi Dušana Špindlerja in Gizele Špindler.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM)

fond: Maks Gašparič, Spomini Dušana Špindlerja.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL)

fond: Okrožno sodišče Ljubljana, t. e. 549–551, spis K 312/50, I.–III. del, Dušan Špindler in ostali.

Tiskani viri

Ostrovška, Milica. *Kljub vsemu odpor*, 1.–3. knjiga. Maribor: Založba Obzorja 1963–68.

Zalaznik, Franc. *Dolga in težka pot 1941–1945*. Maribor: Založba Obzorja, 1963.

Časopisje

Delo, 1972.

Jutro, 1937.

Ljudska pravica, 1944.

TV-15: naš tovariš, 1984.

Večer, 1981, 2023.

Članki in monografije

Čepič, Zdenko. »Mara Čepič«. V: *Mariborske osebnosti*. Ur. M. Ratej. Ljubljana: Založba ZRC, 2018.

Maček, Jure. »Ivan Vomer«. V: *Mariborske osebnosti*. Ur. M. Ratej. Ljubljana: Založba ZRC, 2018.

Maček, Jure. »Mavricij Zgonik«. V: *Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja*. Ur. M. Ratej. Ljubljana: Založba ZRC, 2024.

Ratej, Mateja. *Svastika na pokopališkem zidu: poročilo o hitlerizmu v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Beletrina, 2021.

Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije. Ljubljana: Mladinska knjiga; INZ, 2006.

Žnidarič, Marjan. *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

Spletni vir

Mariborski biografski leksikon. Vekoslav Spindler. Pridobljeno spomladi 2024.
<https://ukm.um.si/spindler-pindler-vekoslav>

Zusammenfassung

DUŠAN ŠPINDLER – KOVAČ (1912–2003)

*Lehrer und zentraler Organisator der
Widerstandsbewegung in Maribor*

Dušan Špindler wurde 1912 in Celje geboren, wo er die Volksschule besuchte, die er nach dem Umzug der Familie nach Maribor 1924 dort abschloss. Ab 1926 war er Mitglied der Pfadfinderorganisation, die ihn sowohl im sozialen als auch im internationalistischen Geist stark prägte. Nach Abschluss des Gymnasiums, in dem er das Vordringen des Hitlerismus in der Umgebung Maribors wahrzunehmen begann, besuchte er in den Jahren 1928–1933 die Lehrerbildungsanstalt in Maribor; ein Jahr nach dem Diplom trat er nach Absolvierung der Reserveoffiziersschule eine Stelle als Lehrer an. Bis zum Beginn des Krieges wurde er wegen verbotener kommunistischer Tätigkeit mehrfach versetzt. Bereits im Frühjahr 1941 beschloss er zusammen mit seinen Brüdern Bogdan und Metod, gegen die nationalsozialistische Besatzung zu kämpfen. Die Brüder wurden im Herbst 1941 in Maribor als Geiseln erschossen; Špindler selbst war bis zum Frühjahr 1942 im Lager Mauthausen interniert. Nach seiner Rückkehr organisierte er die Widerstandsbewegung im Raum Ljutomer, und im

Herbst 1943 wurde er dann zum Hauptorganisator der Widerstandsbewegung in Maribor, wo er bis zum Frühjahr 1944 blieb, als er nach einigen Monaten Aufenthalt im befreiten Gebiet von Bela krajina nach Kozjansko versetzt wurde. Anlass der Versetzung war die Kulmination des Misstrauens zwischen der Widerstandsorganisation in Maribor, die des Blaugardismus verdächtigt wurde, und der PohorjePartisaneneinheit sowie des folgenden tragischen Ereignisses, nämlich des Massakers an Partisanenrekruten auf dem Pohorje im Januar 1944. Nach einer kurzen Nachkriegskarriere in den neuen Machtstrukturen wurde Špindler 1949 verhaftet und im InformbiroProzess, der eine herausragende Quelle für die Geschichte der Widerstandsbewegung in Maribor darstellt, zu einer langen Freiheitsstrafe mit Zwangsarbeit verurteilt, und zwar wegen des bereits während des Krieges auf ihn gefallenen Verdachts der Zusammenarbeit mit der Gestapo sowie wegen seiner kritischen Sicht auf die gesellschaftlichen Entwicklungen. Das Urteil war ein symbolisches Pflaster auf die noch immer frische Wunde angesichts der Ereignisse am Pohorje. Ende der 1970er Jahre wurde es aufgehoben.

Schlagwörter: Maribor, Widerstandsbewegung 1943–45, Dušan Špindler, Informbiro, Massaker an Partisanenrekruten am Pohorje 1944